

De geestkracht van de vrijwilliger

Mirjam Schuilenga is consulent Katholiek Centrum Maatschappelijk Activeringswerk Gelderland

De nieuwste cijfers over vrijwilligerswerk in Nederland van het Centraal Bureau voor Statistiek geven aan dat de kerken één van de grootste vrijwilligersorganisaties zijn. Het karakter van kerkelijk vrijwilligerswerk is wel veranderd.

Tegenwoordig kenmerkt het vrijwilligerswerk zich vanuit een zoekende houding, het is meer pragmatisch, autonoom en meer vrijwillig; vanuit concrete ervaringen, dynamisch, in kleine subgroepen, lokaal georiënteerd en meer in parakerkelijke verbanden. "De banden tussen religie en maatschappelijke inzet zijn meer dynamisch en veelvormig geworden, maar onbevange zijn geloof en de kerken steeds weer verbonden met sociale waarden en maatschappelijke functies", aldus Joep de Hart, wetenschappelijk medewerker van het Sociaal Cultureel Planbureau. (Lees verder in Joep de Hart: *Geloven binnen en buiten verband. Godsdienstige ontwikkelingen in Nederland*. SCP, Den Haag 2015). De diaconie blijkt vrijwilligers aan te trekken die niet iedere zondag in de kerk zitten, en graag anderen willen helpen. Zo ontstaat een breed levensbeschouwelijk en maatschappelijk georiënteerd netwerk.

De kerk van bolwerk naar netwerk

De kerk heeft mede door de toename van sociale media ook een netwerkkarakter gekregen. Door allerlei dwarsverbanden lijken de fysieke grenzen van kerken soms te vervagen. De kerk is niet meer alleen een bolwerk van steen, maar een meer organische netwerk geworden. Kerkelijke betrokkenheid loopt ook langs informele structuren. Die structuren lopen via sleutelfiguren, subgroepen en vrijwilligersorganisaties.

Vrijwilligers leveren een actieve bijdrage aan een vitale gemeenschap en dit veronderstelt een ander kerkbegrip. De kerk is niet langer

een passieve volkskerk rondom een voorganger, maar meer een actor-gemeenschap. Dat is bijvoorbeeld te zien aan de toename van pastoraatsgroepen waarin vrijwilligers en een pastorale beroepskracht samen de thema's behartigen van een parochie. "Kerkopbouw is het beste gediend met de bevestiging van competenties van leken voor deelname aan relevante pastorale taken. Dat veronderstelt ook een grote aandacht voor methodisch handelen en met name voor samenwerkings- en leermodellen", aldus Jan Maasen (in *Katholieke kerk-opbouw en diaconie*, in: Tijdschrift Handelingen 2013/2).

Geloven in vrijwilligerswerk

Kerkelijk vrijwilligerswerk wordt daarmee interessanter voor de vrijwilliger. Participeren in de kerk is niet meer alleen op routine een vaste klus uitvoeren, maar ook participeren en meedenken over het *bonum commune*. Daarmee wordt geloven in vrijwilligerswerk steeds belangrijker. Geloven in vrijwilligerswerk heeft hier een dubbele betekenis. Het gaat om geloofsgeïnspireerd vrijwilligerswerk en om het geloof dat vrijwilligerswerk er toe doet. Om een voorbeeld te noemen: een vluchtelingenorganisatie zet vrijwilligers in ter ondersteuning van vluchtelingen. Daarbij heeft de organisatie niet alleen zorg voor de vluchtelingen maar ook voor haar vrijwilligers. Vrijwilligers die geloven in wat ze doen, dienen het belang van vluchtelingen. In de praktijk betekent het dat er gekeken moet worden naar de (door God gegeven) talenten van vrijwilligers. Daarop vertrouwen en verder bouwen. Zo geeft men bij het diaconale jongerenproject M25 jongeren vertrouwen door hen actief verantwoordelijk te laten zijn. Jongeren kiezen uit een lijstje opties waar ze in betrokken willen worden, afhankelijk van hun eigen talenten of het te ontwikkelen talent. Jongeren le-

ren zich afvragen: waarom ben ik hier, waarom ga ik wekelijks met een oudere in gesprek? Er is reflectie: wat heb ik geleerd, wat wil ik nog oefenen? Er is aandacht om te groeien in wat je kunt. Vertrouwen en verantwoordelijkheid krijgen, hangen ten nauwste samen.

Begeleiden van vrijwilligerswerk

Vrijwilligers hebben naast hun talent ook hun kwetsbaarheid. Een organisatie moet ze kunnen beschermen door een goede begeleiding, juist nu de dynamiek veelvormig, complexer en sneller wordt. Een vrijwilliger die zich aanbiedt ga je inzetten op een plek waar zij tot haar recht komt. Niet zozeer op een sublieme manier, maar op een subtiele manier. Ze hoeven geen Atlas te zijn die de wereld op zijn schouders moet dragen, maar kunnen gebruik maken van kleine grootse gebaren. Het levensbeschouwelijke taalveld biedt hiervoor aanknopingspunten. De organisatie moet de talenten van de vrijwilligers ontdekken en begeleiden. Zowel de organisatie, als de vrijwilliger, als de profijtgroep zijn afhankelijk van elkaar. De vaak subtiele relationaliteit dient nader verkend te worden en onder woorden gebracht.

Dit leerpunt kwam tijdens een KCMA expertmeeting naar voren. In het inloophuis komt een vrouw die nauwelijks kan communiceren. En toch is men blij met haar aanwezigheid, ze heeft een rol, een plek als vertrouwde aanwezigheid. Deze vrouw met haar rollator: ze is er altijd. Een ander kan haar een kussentje aanreiken, iets doen, een gebaar, je bent er en het is goed. Haar aanwezigheid brengt iets teweeg, doet ertoe, van klein en praktisch tot zielsniveau. Als in een inloophuis de gasten ook een taak hebben en vinden, dan betekenen ze iets. Van belang is om dat ook te benoemen in een adequaat taalveld. Zoals de liturgie zich onder andere uitdrukt in een *ritueel taalveld*, zo drukt diaconaal vrijwilligerswerk zich onder andere uit in een *gestisch taalveld*. Vaak gaat het om kleine gebaren waarin het grote meespeelt.

Kleine gebaren

Wat doe je wanneer de wereld lijkt te vergaan, zoals in Parijs na de aanslag op 13 november vorig jaar. Een zoontje zegt tegen zijn vader bij theater Bataclan: "Er zijn slechteriken papa. Ze

hebben geweren en ze kunnen ons neerschieten want ze zijn heel, heel slecht papa". "Klopt. Ze hebben geweren maar wij hebben bloemen." "Ja maar, de bloemen die doen niks.... zijn de bloemen er om ons te beschermen?" Zijn vader knikt. "En de kaarsjes ook?" "De kaarsjes", zegt de vader, "zijn er om de mensen die vertrokken zijn, niet te vergeten." Het zoontje: "ah, de bloemen en kaarsjes zijn er om ons te beschermen".

De joods-feministische theologe Melissa Raphael schreef over de betekenis van kleine gebaren in Auschwitz (*The female face of God in Auschwitz*, Routledge, London en New York, 2003). Zij richt onze aandacht op kleine daden, op gebaren die op het eerste gezicht geen enkele theologische betekenis hebben. "Vrouwen vonden hun waardigheid in de mate waarin zij voor anderen nodig waren en in de mogelijkheid tot liefhebben. Iedereen verlangde altijd naar thuis, een thuis dat gesymboliseerd werd in kleine dingen als een foto, een geborduurd zakdoekje. Dat thuis had eenzelfde functie als Jeruzalem in het Jodendom, het staat voor alles wat goed is en gelukkig maakt, en het is de bestemming waarnaar men op weg is, die de mensen op de been houdt. Onder andere via recepten, die van moeder op dochter werden doorgegeven, werd in het kamp de band met geschiedenis én toekomst beleefd, de doorgaande lijn van het volk Israel. Met kleine draadjes, gevonden of uit de deken gerafeld, werden lapjes gebreid die bepaalde lichaamsdelen tegen de kou konden beschermen, en werd gescheurde of afzakkende kleding gerepareerd. In deze zorg voor elkaar ziet Melissa Raphael Gods moederlijke, zorgzame kant vertegenwoordigd. Maar die textiele activiteit staat ook voor het in letterlijke zin 'herstellen van de wereld'.

Kleine grootse gebaren

Kleine gebaren waarin onze zorg wordt uitgedrukt, die ons beschermen, en die de wereld herstellen, zijn in crisissituaties onmisbaar aanwezig. Vaak vergeten we de grote impact ervan in het gewone leven van alledag, in het leven van individuele mensen. Vrijwilligers binnen de diaconie zijn met hun handwerk zorgend, beschermend en herstellend aanwezig in het gewone leven van alledag. Bij mensen

Mirjam Schuilenga op haar werk
[Fotograaf: Maatje van Steenberghe]

in kwetsbare situaties. Dat gaat met vallen en opstaan. Miscommunicatie, hooggespannen verwachtingen, eenrichtingsverkeer, overbelasting, je komt het allemaal tegen. Binnen het werk dat vrijwilligers doen zijn er minstens twee partijen: de actor en de ontvanger. Beide partijen moeten geloven in vrijwilligerswerk en vooral elkaar wederzijds vertrouwen. Van daaruit is in het proces altijd bijsturing nodig, omdat vrijwilligerswerk een relationele dynamiek veronderstelt.

In de toekomst dient die ontvangende kant en de begeleiding daarin de nodige aandacht te krijgen. Vrijwilligerswerk is dienst om niet, een vorm van jezelf niet altijd en overal in het middelpunt te plaatsen. Vrijwilligerswerk vindt plaats in een door God geschonken creatieve ruimte, te midden van onze welwillende en soms verkrampde pogingen om het juist wel zelf te willen realiseren. Geloven in vrijwilligerswerk is geloven in je talent en in een gegeven ruimte waar al van alles gebeurt. Een door God gegeven creatieve ruimte. Hier komen we aan bij geloofsgeïnspireerd vrijwilligerswerk. Die veronderstelt een derde actor. Niet zozeer handelend maar ondersteunend, dragend, voedend, bezielend. In die derde dimensie gaat het om God en de ziel.

Existentiële afhankelijkheid

Levensbeschouwelijk vrijwilligerswerk betekent dat diaconie niet zomaar ingezet kan worden als instrument voor de kortlopende

belangen van lokale politici. Natuurlijk kun je wel hetzelfde belang delen en dat gebeurt in de praktijk ook. Maar een vrijwilliger is geen gatenvuller, daar waar de politiek gaten laat vallen. Binnen een levensbeschouwelijk taalveld gaan we uit van een existentiële afhankelijkheid tussen mensen. Dat wil zeggen samenhang, gemeenschap: je hebt de ander nodig om tot bloei te komen. Dat is een positief uitgangspunt. Van een negatieve afhankelijkheid is sprake wanneer de ander je juist belemmert. Levensbeschouwing biedt een taalveld van afhankelijkheid, dat niet negatief is maar bezielend kan zijn. De Katholieke Sociale leer biedt hiervoor belangrijke aanknopingspunten waarin het tegenover individualisme en autonomie de notie van personalisme plaatst. De mens is een uniek wezen die in verbondenheid met de ander zich ten diepste kan ontwikkelen.

Aandacht voor het verhaal

Naast bezieling, vertrouwen en afhankelijkheid is er binnen geloofsgeïnspireerd vrijwilligerswerk ook aandacht voor het narratieve. Het gaat om verhalen van mensen en de interactie daar tussen. Een taak voor levensbeschouwelijk vrijwilligerswerk is ook aandacht schenken aan het narratieve in relatie tot het lichamelijke binnen de taken, praktijken en het handwerk van vrijwilligers. Binnen levensbeschouwelijk vrijwilligerswerk betekent dat concreet inspiratiegesprekken voeren rondom levens nabije zingeving. Dat vereist moed en durf, omdat we dan op zielsniveau met elkaar in gesprek gaan. Dat is kwetsbaar maar een levensbeschouwelijk taalveld kan daarbij als een mantel dienen. 'Zo vriendelijk en veilig als het licht, zo als een mantel om mij heen geslagen...'

Bewerking van artikel: *Levensbeschouwelijk vrijwilligerswerk*, in: tijdschrift TGL, 71(2015)4.

Mirjam Schuilenga, *Kleine grootse gebaren. Over levensbeschouwelijk vrijwilligerswerk*, Theologische uitgeverij Narratio, Gorinchem, 2013

www.gomagelderland.nl/kcma.html